

Vývoj latinky

od počátků do středověku

ŠÍMOVÁ, Barbara. *Vývoj latinky : od počátků do středověku* . Brno, 2002. 37 s. Oborová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.

OBSAH

1. Úvod	3
2. Všeobecný význam písma	4
2.1. Vznik prvních písemných systémů	4
2.2. Význam písma	4
2.3. Vývoj pravopisu	5
2.4. Materiál a nástroj záznamu	6
3. Prvopočátky – egyptská písma a ugaritská hlásková abeceda	7
3.1. Egyptská písma	7
3.2. Ugaritské písmo	8
4. Fénické písmo	10
4.1. Původ fénického písma	10
4.2. Tři směry vývoje fénického písma	11
4.3. Dochované památky	12
4.4. Šíření fénické abecedy	12
5. Řecká abeceda	13
5.1. Původ řecké abecedy	13
5.2. Užití jednotlivých hlásek	14
5.3. Rozdělení různých variant abecedy	15
5.4. Zavedení a šíření jednotné abecedy	16
5.5. Způsob psaní	17
5.6. Nové typy písem	17
6. Písmo Etrusků	18
6.1. Etruská abeceda	18
7. Římská latinka	20
7.1. Etapy vývoje římského písma	20
7.2. Formy římského písma	20
7.3. Stručné rozlišení forem římského písma	21
7.4. Způsob užití latinky	22
8. Latinka v Evropě po rozpadu Římské říše do období raného středověku	23
8.1. Postupné rozšíření latinky po Evropě podle M. Cohena	23
8.2. Karolinská minuskula	23
8.3. Gotické písmo	24
9. Závěr	25
10. Použitá literatura	26
11. Obrazová příloha	27

1. Úvod

„Lidská společnost je nemyslitelná bez komunikace, která je způsobem výměny informací. Smyslem komunikace je přenos informace. Informace jako veličina je sama o sobě nevnímatelná, a proto je vždy vázaná na jistý materiální základ – na vnímatelnou substanci, která slouží jako její nosič.“¹

Toto téma práce jsem si zvolila proto, že se již delší dobu o původ a vývoj písma zajímám. Druhým důvodem je, že o tomto tématu pojednává mnoho knih, ale dosud jsem nenarazila na monografii, která by se věnovala výhradně vývoji latinky a písmům, která s tím souvisí, a přitom je latinka jistě písmem jehož historie si naši pozornost jistě zaslouží.

V následujících kapitolách proto stručně popíši vznik a vývoj několika písem, jež patří právě k předchůdcům latinky, a také samozřejmě zmíním, jaký vliv tyto abecedy na její vznik měly.

¹ Krupa, Viktor; Genzar, Jozef: Písma sveta. Bratislava: Obzor, 1989, s. 12

2. Všeobecný význam písma

2.1. Vznik prvních písemných systémů

Písmo je výhradně lidské dílo. Začalo vznikat ve chvíli, kdy si již, lidově řečeno, lidstvo nemohlo všechno pamatovat. První dochované nápisy pocházejí pravděpodobně ze 4. tisíciletí př.n.l., a to z Mezopotámie a Egypta. Nezávisle na nich pak začalo vznikat písmo například v Číně, Indii či Střední Americe. Záznamy se týkají především hospodářské činnosti: úroda, daně, platby za zboží, označování vlastnictví nebo kalendáře. Ač se písmo zpočátku využívalo jen v nejnnutnějších případech, má na svědomí rychlý vývoj civilizace kupředu a v dnešní době na něm, ať v ručně psané či elektronické podobě, závisí chod celého světa.

Existuje domněnka, že jistý druh „písma“ mají i zvířata; tím se myslí různé pachové značky či ohraničení teritorií, ale i tak by se to dalo přirovnat pouze k pravěkým vlastnickým značkám, které ještě v pravém slova smyslu písmem nejsou.

2.2. Význam písma

Písmo v první řadě vyjadřuje navenek naše myšlenky, představy; je způsobem, jak něco sdělit jiným osobám. Viktor Krupa jej v knize Písma světa přirovnává k ohni:

1. Písmo i oheň patří mezi nejvýznamnější lidské objevy vůbec.
2. Stejně jako nám oheň pomáhá konzervovat potraviny pro pozdější použití, písmo „konzervuje“ myšlenky tak, že si je mohou přečíst lidé stovky či tisíce kilometrů daleko nebo stovky či tisíce let po smrti autora.

Ve starověku byl písmu přiznáván božský původ. V některých oblastech se dokonce obě záležitosti ztotožňovaly do takové míry, že změna jednoho znamenala i změnu druhého. Mýty o nadpřirozeném původu písma byly rozšířené téměř po celém

Orientu, naproti tomu Řekové věděli, že jejich písmo pochází z východního středomoří, a neviděli v něm nic nadpřirozeného.

Jeden z vůbec nejdůležitějších významů písma je zachování jazyků národů, které již zanikly: latina, stará řečtina, sanskrt, románská nářečí ze začátku středověku, řecká nářečí po pádu Byzantské říše a podobně. Díky znalosti především latiny a staré řečtiny tak máme informace o kulturách, na jejichž základech stojí prakticky celá euroamerická civilizace.

Dalším důležitým významem písma je sjednocování a spojování. Zatímco před zavedením písma mají národy či jednotlivé skupiny lidí tendenci se osamostatnit, písmo tomuto zabraňuje a udržuje společnosti pohromadě. Znalost písma povyšuje kmen nad ostatní, kteří, pokud chtějí držet krok, musí se přizpůsobit a tak nejčastěji dochází k přebírání písma a někdy dokonce i jazyka. Tento jev lze v přenesené formě pozorovat i dnes, kdy je svět v podstatě rozdělen na několik kulturních areálů právě podle typu písma jejich obyvatel: téměř celý islámský svět používá arabské písmo, východní Evropa používá písma vzniklá z cyrilice, západní Evropa a vlastně téměř celá západní polokoule píše latinkou, čínské znaky či jejich odvozeniny vymezují hranice východoasijské oblasti, kam mimo Číny patří také Japonsko a Korea.

2.3. Vývoj pravopisu

Stejně jako se vyvíjí řeč, vyvíjí se i písmo; popřípadě se přizpůsobují jedno druhému. Čas od času se pod vlivem mluvené řeči mění i její písemný záznam. V tom případě mluvíme o změně pravopisu, kterou můžeme stále pozorovat i v našem mateřském jazyce. Porovnáme-li například text z roku 1848 s textem z dnešní

doby, nebude problém najít rozdíly; a čím starší porovnávaný text bude, tím více a markantnějších rozdílů nalezneme.

2.4. Materiál a nástroj záznamu

Znaky se dle možností zapisují, vyrývají, nebo také malují na materiál pokud možno trvalejšího charakteru (například ve starověku se v Indii psalo na palmové listy, které příliš dlouhou trvanlivost nemají). K nejpoužívanějším psacím prostředkům patří rydla, štětce či pera. Píše se tuší, inkoustem, atramentem. Barva kupodivu většinou nehraje nijak významnou roli; výjimkou je snad jen střední Amerika.

3. Prvopočátky – egyptská písma a ugaritská hlásková abeceda

3.1. Egyptská písma

Ač to na první pohled vypadá jako nemožná věc, s největší pravděpodobností má naše písmo, tedy latinka, stejně jako většina abeced na světě, svůj prapůvod v jedné z kolébek civilizace – v Egyptě. Proto si i jeho písma zaslouží v této práci prostor alespoň pro stručný průřez vývojem.

Egypt během svých starověkých dějin vystřídal tři základní druhy písma – hieroglyfické, hieratické a démotické.

Hieroglyfické, takzvané posvátné, je monumentální typ písma a je jedno z vůbec nejstarších písem, v pravém slova smyslu, na světě. Víme, že bylo používáno už na přelomu 4. a 3. tisíciletí př.n.l. a to až do 4. století n.l. Tesalo se do kamene, na papyrus se psaly jen knihy mrtvých. V průběhu času se podoba samozřejmě měnila, ale význam zůstával stále stejný. Psalo se různými směry a jména bohů a panovníků se dávala do tzv. kartuší. Počet znaků byl kolem 1000, běžně se používalo 400 – 500.

Hieratické písmo je zjednodušené hieroglyfické. Doba používání je od 3. tisíciletí př.n.l. a stejně jako u hieroglyfů sahá až do 4. století n.l. Psaly se jím běžné obchodní poznámky, či literární texty. Do kamene se tesalo velmi zřídka, hlavním psacím materiálem se stal papyrus a později pergamen

V rozmezí 7. století př.n.l. a konce 5. století n.l. se používal třetí, nejjednodušší typ egyptské abecedy – písmo **démotické**, také zvané lidové. Opět jde o zjednodušené hieroglyfy, dalo by se říci že má těsnopisný charakter, neboť používalo různá zjednodušení a zkratky. Užívalo se především pro náboženské účely a běžné záznamy.

Pro úplnost ještě uvedu zmínku o písmu **koptském**, jenž vzniklo pravděpodobně kvůli překladu Bible do tehdejšího egyptského jazyka. Jeho základ je v řecké abecedě s několika přidanými démotickými znaky. Používat se začalo až po začátku našeho letopočtu.

Během času prošla egyptská písmena vývojem od abeced čistě obrázkových, přes pojmovou, k dalšímu typu - existovaly už dokonce i náznaky písmena hláskového či slabikového, což mimo jiné mohlo inspirovat fénické obchodníky k vytvoření první čistě hláskové abecedy na světě.

3.2. Ugaritské hláskové písmo

V oblasti Palestiny a Sýrie se již od 1. poloviny 2. tisíciletí př.n.l. vyskytují různá hlásková písmena. Jedno z nich - ugaritské je vůbec nejdokonalejší nám známé klínové písmo v semitské řeči.

Používalo se mezi 16. a 13. stoletím př.n.l., tedy do doby, než byl Ugarit dobyt přímořskými národy. Zatímco s babylónskými znaky má společnou pouze techniku, tedy rytí do hliněných destiček, mezi ním a fénickým písmem existuje mnoho souvislostí. Jednak je jeho jazyk podobný jazyku fénickému, a také 22 znaků ze 30 je zvukově blízko fénickému písmu. Je to rovněž písmo hláskové a dokonce existují i shody v abecedním řazení.

„Písmo bývá označováno jako výsledek imitace severosemitské abecedy, za výsledek vlivu sinajského písmena, případně za písmo, které vzniklo zjednodušením babylónských znaků...Nejčastěji se předpokládá, že toto písmo je výtvorem jednotlivce, který poznal severosemitskou abecedu, protože pořadí písmen v obou abecedách je stejné. Formu písmen ale přebíral

z babylónského klínopisu, který nejlépe vyhovuje tabulkám z hlíny."²

Nejstarší dochované památky v ugaritském písmu jsou asi o dvě stě let starší než nejstarší dochované památky fénického písma, ale nemusí to nic znamenat, protože otázka původu tohoto písma ještě stále není dořešená.

² Tamtéž, s. 69

4. Fénické písmo

Fénické písmo je prvním čistě zvukovým systémem písma. Ve své době dosáhlo téměř dokonalosti: je ryze hláskové, není v něm zapotřebí ideogramů ani determinativů. Jeho jedinou nevýhodou je, že se zapisovaly pouze souhlásky; samohlásky si musel čtenář doplnit sám. Z tohoto důvodu někde přidávali pomocné znaky, jež určovaly, jaká samohláska má následovat. Například psané slovo „mlk“ mělo až pět způsobů čtení: malk – král, malki – mé království, malak – vládne, malaku – vládli.

Toto písmo je také prvním abecedním systémem. Psalo se zprava doleva a zpočátku neexistovaly mezery mezi jednotlivými slovy; teprve později se začala slova oddělovat malými čárkami a ještě později tečkami. Písmo obsahuje pouhých 22 znaků, kterými je možno vyjádřit jakékoliv slovo fénického, nebo i jiného semitského jazyka; a právě tato vlastnost byla příčinou velmi rychlého rozšíření do okolních zemí.

Abeceda měla pevné neměnné pořadí písmen, které se zachovalo i v dalších abecedách vzniklých na základě fénické. Původní názvy se prakticky nedochovaly, ale můžeme se domnívat, že se nijak zásadně nelišily od jmen, jimiž je pojmenovali ostatní Semité.

4.1. Původ fénického písma

O vzniku fénického písma se vedou spory již od starověku. Existuje asi šest různých hypotéz o jeho původu (assyrsko – babylonská, krétsko – minoiská, protosinajská, protokanaanejská, jihoarabská), nejpravděpodobnější a také nejrozšířenější je však hypotéza egyptská. Féničané často obchodovali s Egyptem a nebylo výjimkou, že uměli číst egyptské znaky, které také hojně užívali. Později pod vlivem rozvíjejícího se písma protopalestinského,

protosinajského a také nejspíše ugaritského vytvořili vlastní samostatné písmo.

Původně byly abecedy dvě – severní a jižní. Severní však byla posléze vytlačena abecedou jižní, která se rozšířila po celé zemi. Kolem roku 1300 př.n.l. převzali z egyptského, pravděpodobně hieratického, písma konsonantní princip abecedy a způsob psaní zprava doleva. Grafickou podobu nejspíše vytvořili samostatně, ale ani zde nelze vyloučit inspiraci hieratickými znaky. Pro egyptskou hypotézu mluví i to, že egyptské písmo bylo jediné zvukové, a také to, že obě dvě písma jsou akrofonická, tedy že znaky označují zvuk, kterým začíná slovo. Například dům se fénicky řekne „béth“ a starým znakem pro dům se označuje písmeno „b“ (z toho také pochází řecké „beta“).

4.2. Tři směry vývoje fénického písma

D.Diringer rozlišuje tři hlavní směry ve vývoji fénického písma:³

- 1) **Fénické písmo**, jež se používalo od přelomu 2. a 1. tisíciletí př.n.l. až do 2. – 1. století př.n.l. zhruba na území dnešního Libanonu, tedy v domovské oblasti Fénicianů
- 2) **Písmo fénických kolonií** – cypersko-fénické písmo, používané v 10. – 2. století př.n.l. a sardinské písmo – poč. 9. století př.n.l.
- 3) **Kartáginské písmo**, jež je známé také jako punské, které se stalo nejdůležitější větví fénického písma, neboť se používalo téměř o pět set let déle než vlastní fénické, a to v severní Africe. Poslední nápisy pocházejí dokonce až ze 3. století n.l.

³ Tamtéž, s. 127

4.3. Dochované památky

Nejstarší dochovaný nápis psaný fénickou abecedou pochází pravděpodobně z 10. století př.n.l., a to z ostrova Kypru. Na Fénickém území se našlo jen málo památek, většinou se jedná o náhrobní kameny. Mnohem více nápisů je roztroušeno po územích, kde Féničané obchodovali, popřípadě kde měli své kolonie: Řecko, Kypr, Malta, Sicílie, severní Afrika či jižní Španělsko.

4.4. Šíření fénické abecedy

Písmo se postupně rozšířilo do Palestiny, kde je označováno jako písmo starohebrejské či kanaánské. Všeobecné rozšíření do okolních zemí nastalo především v 9. století př.n.l. S jistotou můžeme říct, že více než 4/5 všech dosud známých abecedních systémů má původ ve fénické abecedě, a to jak písma židovská a arabská, tak i evropská a dokonce celé skupiny písem indických.

Historický význam fénického písma tkví právě v tom, že jako první bylo abecedou v pravém slova smyslu a také díky tomu patří ještě s řeckou abecedou mezi přímé předchůdce latinky.

5. Řecká abeceda

V této kapitole se budu zabývat řeckou abecedou pouze v období starověku; jednak proto, že celkový pohled by vyžadoval mnohem větší prostor, což by přesahovalo rozsahové možnosti této souborné práce, a také proto, že středověká řečtina již nemá vliv na vývoj římské latinky.

5.1. Původ řecké abecedy

„Podle řecké pověsti Kadmos, syn fénického krále Agénora, vystoupil s početným doprovodem na loď a vyplul z přístavu Tyros, aby našel svou sestru Európu, kterou unesl Zeus v podobě býka přes moře na Krétu. Přišel do Boiótie, tam založil město Théby a podle staré pověsti uvedl do Řecka fénické písmo. O Kadmově úloze v dějinách písma vypráví také Hérodotos (484 – 425 př.n.l.) v pátém dílu svých Dějin: »Od Féníčanů, kteří přišli s Kadmem..., se Řekové mnohému naučili, mimo jiné i písmu, které, jak myslím, dříve neznali. «⁴

Řekové začali používat písmo mezi 11. a 9. stoletím př.n.l. Nejstarší dochovaný nápis pochází ovšem až z konce 8. století př.n.l. (tzv. dipylská váza z Athén); více se jich vyskytuje na kamenných deskách, nádobách či dokonce na obrovských olověných plátech, většinou ale až ze 7. století př.n.l. Nejstarší dochované písemné památky na papyru pocházejí ze 4.-3. století př.n.l., na pergamenu dokonce jen z 1. století př.n.l.

Jedna z nejrozšířenějších teorií o původu říká, že písmo přinesli na jižní ostrovy féníctí obchodníci pravděpodobně z Tyru nebo Sidonu. Existuje sice i hypotéza o krétsko-minojském původu, ale její argumenty se opírají pouze o bližší názvy a grafický

⁴ Kéki, Béla: 5000 let písma. Praha: Mladá fronta, 1984, s. 97

charakter liter. Je tedy téměř jisté, že písmo má fénický původ, a to z těchto důvodů:

- 1) na řeckých ostrovech byl silný vliv fénické kultury
- 2) řecké písmo se formovalo kolem 9. století př.n.l., tedy ve stejné době, kdy byla hlavní epocha rozvoje fénického písma
- 3) názvy písmen abecedy jsou semitského původu
- 4) pořadí písmen v řecké abecedě je téměř shodné s pořadím liter v abecedě fénické
- 5) fonetická hodnota většiny řeckých písmen je stejná jako u odpovídajících fénických písmen
- 6) v archaické abecedě nejsou samohlásky
- 7) v nejstarších řeckých nápisech jsou písmena velmi podobná písmu fénické abecedy
- 8) řecké archaické nápisy jsou psané zprava doleva

5.2. Užití jednotlivých hlásek

Po převzetí si Řekové přizpůsobili názvy a použití písmen svému jazyku. Beze změny převzali šest znaků pro označení souhlásek a pro ně nezbytné samohlásky užívali písmen, jež pro ně byla naopak přebytečná:

fénická abeceda	alef	hé	héth	ajin	jota	waw	y
alfabeta	a	e	é	o	i	v	ü

Pro hlásku „ó“ zavedli nové písmeno „omega“, a zvláštním přínosem jsou tři souhláskové páry vřazené do abecedy: ph - φ, kh - χ, ps - ψ. Řečtina také nepřipouští souhlásky na konci slov (výjimky n, r, s), proto rovněž pozměnili názvy písmen abecedy: `álef - alfa, béth - beta, gímel - gamma, dáleth - delta apod.

5.3. Rozdělení různých variant alfabety

V 8. – 5. století př.n.l. existovalo po celém Řecku mnoho místních variant písma, jež se lišily tvarem písmen a zčásti i významem. „Na Základě absence a hláskového významu písmen fí, chí, psí, ksí, vau, san, koppa, dzéta, éta a omega v jednotlivých oblastních abecedách rozdělil A. Kirchhoff v 19. století řecká písma do tří velkých skupin :

1. **Archaické abecedy jižních dórských ostrovů** – nejstarší nápisy z Théry, Mélu a Kréty
2. **Východní abecedy:**
 - a) Abecedy užívané na západním pobřeží Malé Asie (iónská či mílétská abeceda), na východních egejských ostrovech a na severovýchodním Peloponésu (Megara, Argos, Korint...). Později také písma iónských kolonií v Iónském moři a na Sicílii.
 - b) Abecedy severozápadních Kyklád, též písmo starších nápísů z Aigíny a Attiky (Athény, Salamis)
3. **Západní abecedy** – na Peloponésu (Arkádie, Lakónie, Élis), na Euboi, v Bióti, ve Fókidě, v Tesálii a také v neoiónských koloniích v jižní Itálii a na Sicílii⁵

Podobné rozdělení proběhlo v samotném Řecku na počátku 5. století př.n.l.:

- a) **Iónský (východořecký typ)** se díky rostoucímu vlivu iónské kultury za krátkou dobu stal prototypem písma celého Řecka. Později se z něj vyvinulo také byzantské, gótské a posléze slovanské písmo.
- b) **Dórský (západořecký typ)** sice podlehl iónské abecedě, ale zato měl rozhodující vliv na vznik římské latinky.

⁵ Krupa, Viktor; Genzar, Jozef: Písma sveta. Bratislava: Obzor, 1989, s. 217

5.4. Zavedení a šíření jednotné alfabety

Roku 403 př.n.l. se v Athénách a posléze i po celém území Řecka zavedla jednotná íonsko-attická abeceda. Jejím základem byla íonská varianta, jež se používala v řeckých maloasijských koloniích, především v Mílétu; odtud také někdy název mílétská. Výběr právě této varianty byl podmíněn jednak blízkostí attické abecedy, a také její dokonalostí, neboť tato abeceda obsahovala potřebná písmena (např. omega nebo dzéta), a naopak se v ní nevyskytovala žádná nepotřebná, jako vau (diggama), san (sampi) a koppa. Diggama a koppa v povědomí zůstaly, ale pouze jako číselné hodnoty 6 a 90.

Tato nová abeceda již měla jen 24 znaků; 17 souhlásek (z fénické abecedy) a 7 samohlásek (aramejský původ). Její potřebu v podstatě vyvolaly politické a společenské podmínky, jako Peloponézská válka, spojenectví městských států ve řecko-perských válkách, či změny politické organizace. Relativně rychle se také šířila z Athén po celém území Řecka i do kolonií. Tomu napomohl velký vliv Athén na celé Řecko, upevnění povědomí jednotného národa díky výše zmíněným válkám, jakož i to, že se zhruba ve stejné době završovalo formování starořeckého literárního jazyka právě na základě attického dialektu.

Oblast, kde se řecká alfabeta používala, se ještě více rozšířila díky výbojům Alexandra Makedonského ve 4. století př.n.l., a to také za účelem administrativy, korespondence, obchodních i běžných potřeb, i k přepisování řecké literatury, která v této době sklízela velký ohlas. Toto šíření souvisí též s pohodlnějšími psacími prostředky, jimiž byly voskové tabulky, egyptský papyrus a později i pergamen.

5.5. Způsob psaní

Jak již bylo výše řečeno, převzali původně Řekové od Feničanů i způsob psaní zprava doleva. Později, pravděpodobně z praktických důvodů (nechtěné mazání již napsaného textu jak na voskových tabulkách, tak i inkoustem) přešli na tzv. bustrofedon („jak orá býk“), jenž spočíval v tom, že první řádek byl klasicky zprava doleva a na další psal písař naopak zleva doprava, a to i včetně otočení písmen. Ani to však nebylo příliš praktické, a tak na přelomu 7. a 6. století př.n.l. začali postupně psát pouze zleva doprava. Systematicky přitom uspořádávali text tak, aby na každém řádku byl stejný počet liter ve stejných vzdálenostech. Tento způsob se nazývá stoichedon. Na přelomu 5. a 4. století př.n.l. bylo už psaní zleva doprava pevně ustálené a zůstalo tak dodnes.

5.6. Nové typy písem

Způsob psaní zleva doprava pak měl vliv na vznik nových typů písem – unciály a kurzívy:

Unciála má zaoblené tvary, litery jsou kolmé, popřípadě se sklonem doprava a nebývají vždy stejně vysoké. Ve všech případech jde o majuskulu; užívala se na literární texty a to až do přelomu 1. a 2. tisíciletí n.l.

Kurzíva je písmem denní potřeby. Vyskytuje se v papyrusových dokumentech nebo na hliněných střepech; písmena se na rozdíl od monumentálního a unciálního písma spojují. Nejstarší doklady pocházejí až ze 3. století př.n.l. Již zde bývá znát individuální rukopis autora a později také vliv latinky.

6. Písmo Etrusků

O Etruscích se toho ví velmi málo. Jako národ vymřeli a jejich jazyk byl zapomenut. Přesto si zasluhují naši pozornost. Jejich tradice, zvyky, umění i náboženství si osvojili Římané. A především se od nich naučili písmu, jež se postupně stalo i písmem naším.

Byli nejstarším národem v Itálii a již v 1. tisíciletí př.n.l. se ujali vedoucí role v osídlování Apeninského poloostrova. Doba rozkvětu této společnosti spadá do 7. – 5. století př.n.l., avšak v průběhu času města slábla a vládu nad Itálií postupně přebíral Řím.

6.1. Etruská abeceda

Etruskové se dostali do kontaktu s Řeckým písmem díky obchodním stykům. Vzhledem k tomu, že na počátku 1. tisíciletí př.n.l. dosáhla řecká abeceda nejvyšší typologické úrovně a byla tedy v podstatě nejdokonalejším známým písemným systémem, není se co divit, že se Etruskům zalíbila natolik, aby se jí minimálně inspirovali při tvorbě vlastního písemného systému.

Předpokládá se, že abecedu přebrali v druhé polovině 8. století př.n.l., a to prostřednictvím řecké kolonie Kúm ve střední Itálii (existují i jiné teorie o vzniku etruského písma, ale tato má mezi vědci největší zastání). Nejstarší památka pochází z doby kolem roku 700 př.n.l. Jde o tzv. abecedu z Marsiliany vyrytou do slonové kosti. Ta představuje počátky etruské abecedy, skládá se ze 26 liter, z toho 5 samohlásek a 21 souhlásek a její tvar, hlásková hodnota i jednotlivá písmena svědčí o západořeckém původu.

Z etruské kultury se dodnes uchovalo několik tisíc nápisů na vázách, sochách, nádobí, kamenných deskách, stěnách hrobek.

Nejstarší pocházejí asi z konce 7. století př.n.l., jsou zatím ještě neobratné a psány jsou kupodivu zprava doleva. Pozdější nápisy již mají písmena drobná, pravidelná a někde dokonce promísená řeckými znaky. Také jejich počet se časem zmenšil, protože vypadla původní řecká písmena Etrusky nepoužívaná. Na přelomu 7. a 6. století př.n.l. se přestává používat písmeno omikron a nahrazuje jej ypsilon, později mizí i beta, delta, kappa a koppa a nahrazují je pí, tau a gamma, neboť zvláštnost etruského jazyka je, že nerozlišuje znělé a neznělé koncové hlásky B - P, T - D, G - K a k označení těchto šesti jim stačila pouhá tři písmena.

V pozdější etruské abecedě se používalo už jen 18 - 21 hlásek, z toho 4 samohlásky a 14 - 17 souhlásek. Také se změnil směr písma na psaní zleva doprava a k oddělování slov se začaly používat tečky.

Bohužel se většinou podařilo přeložit maximálně několik slov, protože vědci dovedou sice písmo rozluštit a přečíst, ale smysl a obsah zůstávají utajeny, neboť jazyk vymřel spolu s národem. To však nic nemění na skutečnosti, že právě díky písmu byla etruská kultura spojovacím mostem mezi řeckou a římskou civilizací.

7. Římská latinka

Dnes jedno z nejužívanějších písem vzniklo proto, že řecká, ani etruská abeceda neodrážely dostatečně charakter řeči Římanů. Ty litery, které Etruskové neměli (jde o B, D, O a KS nebo X) převzali přímo od Řeků, některá nepřijali vůbec, popřípadě pozměnili jejich formu. První latinská abeceda obsahovala 21 liter a končila písmenem X; znaky „kh“, „ph“ a „th“ měly pouze číselný charakter. V 1. století př.n.l. přidali písmena Y a Z. Časem se počet ustálil na 24 písmen a v této podobě se abeceda používala až do rozpadu Římské říše. Až ve středověku se ještě doplnily hlásky J a W.

Písmo bylo zprvu strohé a hranaté, byly na něm vidět vlivy etruského a řeckého původu; až později získalo pod vlivem římské architektury okrouhlejší tvary.

7.1. Etapy vývoje římského písma

- 1) archaické období (8. – 2. století př.n.l.)
- 2) období římské (1. století př.n.l. – 4. století n.l.)
- 3) období raného středověku (5. – 12. století n.l.)
- 4) období středověké (13. – 15. století n.l.)
- 5) období novověké (od 16. století dodnes)

7.2. Formy římského písma

Nejstarším typem římského písma je tzv. kapitála. Jde o monumentální nápisové písmo, jež se zachovalo na mnoha veřejných budovách, podstavcích soch, vítězných obloucích či náhrobcích. Kapitála v podstatě odpovídá dnešním verzálním písmenům. Litery jsou stejně vysoké a slova se nijak neoddělují. Značky upozorňující na mezery mezi slovy se objevují až ve 3. století př.n.l a nacházejí se v polovině výšky písmen.

Je samozřejmé, že se písmo, které používali písaři a opisovači muselo nutně lišit od písma tesaného do kamene. Před naším letopočtem šlo tzv. kvadrátu, tedy litery jež byly komponovány do čtverce. Až v 1. století n.l. vystřídala kvadrátu štíhlá, do výšky protáhlá písmena, jež se snadno psala a jež nazýváme rustika. Texty psané tímto způsobem se dochovaly na mnoha papýrech a pergamenech. Od přelomu 2. a 1. století př.n.l. se pak při psaní kupních smluv, diplomatických textů či na voskové destičky, používalo rychlejšího písma – kurzívy.

Kolem roku 170 n.l. se objevila nová forma písma s okrouhlými tvary - majuskulní knižní písmo, nebo také unciála. Ta se velmi rychle rozšířila a už ve 3. století nabyla převahy nad ostatními formami a stala se písmem knižním. V rukopisech ze 4. století je patrná změna, kdy nožky písmen přesahují horní i dolní řádkovou linii. Toto vedlo o sto let později ke vzniku polounciály (někdy též semiunciála). Unciála a polounciála se pak dále používaly zároveň, a to bez nějakých významnějších změn

7.3. Stručné rozlišení forem latinského písma:

- Majuskulní – velká písmena
- Minuskulní – malá písmena
- Unciála – oblé písmo u kterého se nerozlišují malá a velká písmena
- Kapitála – nejstarší nápisové písmo
- Kurzíva – písmo v němž se pomocí ligatur spojují jednotlivá písmena ve slově
- Kvadráta – písmo, jehož litery jsou komponované do obdélníku
- Verzálka – začáteční majuskulní písmeno

7.4. Způsob užití latinky

a) Nápisové – dobře čitelné, jednotlivá písmena jsou psána samostatně a úhledně

- Scriptura monumentalis
- Scriptura actualia

b) Listinné – má volnější tvary, je kolmé, nebo mírně nakloněné

- Kvadrátní kapitála
- Rustická kapitála

c) Kurzívní – písmo rukopisné, bývá obtížně čitelné, volné a zjednodušené tvary, jednotlivá písmena bývají spojena

- Starší římská kurzíva – majuskulní
- Mladší římská kurzíva - minuskulní

8. Latinka v Evropě po rozpadu Římské říše do období ranného středověku

Při stěhování národů v 5. století docházelo ke všeobecnému úpadku písemnictví a útočištěm psané literatury se staly Britské ostrovy, především Irsko. Odsud pak odcházeli misionáři, jež jednak zakládali kláštery v Německu, Francii a Itálii, ale také v nich zavedli používání irské polounciály a jiných inzulárních písem. Kurzíva postupně nabývala v různých lokalitách svébytných tvarů, což ovšem ztěžovalo její čtení. V jižní Itálii například to bylo písmo beneventsko-montecassinské, na Pyrenejském poloostrově vizigótské a u Franků zase písmo merovejské.

8.1. Postupné rozšíření latinky po Evropě podle M. Cohena⁶

8. století – Anglie, Irsko, Německo

9. století – Francie

12. století – Španělsko, Portugalsko, Provence, Norsko

13. století – Čechy, Uhry, Itálie, Švédsko

15. století – Polsko

16. století – Litva, Lotyšsko

8.2. Karolinská minuskula

Minuskulní písmo, tedy malá písmena, se vyvinulo až na sklonku 8. století na dvoře Karla Velikého. Vznik Karolinské minuskuly se datuje kolem 780 n.l., po jejím vzniku se v knihách i opisech používala u nadpisového písma pouze verzální písmena.

⁶ Špetko, Jozef: Dějiny písma a knihy. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelstvo, 1963, s. 30

8.3. Gotické písmo

Již z 11. století jsou dochovány listiny psané gotickým písmem. To během tohoto století Karolinskou minuskulu prakticky vytlačilo a během 13. a 14. století se rozšířilo po celé Evropě. Má tři hlavní podoby:

- a) **Gotické písmo knižní** – je komponováno do obdélníku, působí stěsnaným dojmem, je ozdobné a každé písmeno se psalo zvlášť.
- b) **Gotické písmo kurzivní** – vzniklo kvůli rychlejšímu a pohodlnějšímu psaní. Není již tak ozdobné, užívá smyčky kvůli spojování písmen.
- c) **Gotické písmo listinné** – je hodně zjednodušené, řada písmen se psala jedním tahem, často užívalo zkratky.

9. Závěr

Latinka není pouze evropským fenoménem, v dnešní době se používá prakticky na všech světadílech. Kromě toho, že samozřejmě pronikla na americké kontinenty a do Austrálie, přešli na ni již v polovině 19. století Vietnamci, a šířila se i do dalších zemí Evropy - roku 1863 ji přijali Rumuni, do té doby užívající písmo vzešlé z cyrilice, v roce 1908 se vzdali svého vlastního písma ve prospěch latinky Albánci a roku 1928 proběhla písemná reforma v Turecku.

Její pozvolné rozšiřování však můžeme sledovat i nadále. Například v Athénách, Tokiu a jiných metropolích zemí s odlišným druhem písma už je zcela běžné, že vedle sebe vidíme nápisy psané souběžně místním písmem i latinkou.

V této práci jsem sledovala postupně její vznik, vývoj i rozšíření. Na závěr mohu konstatovat, že latinka provází lidstvo již dva a půl tisíce let, a lze o ní říct, že je jedním z nejvyspělejších písemných systémů vůbec. I to je jistě důvodem, že ji v dnešní době využívá 35-40% gramotných lidí po celém světě.

10. Použitá literatura

AUGUSTA, PAVEL; HONZÁK, FRANTIŠEK.: Jak se žilo ve starověku.

1. vyd., Praha: Albatros, 1989

ČAPKA, FRANTIŠEK; SANTLEROVÁ, KVĚTOSLAVA: Stručný vývoj písma. 1. vyd., Brno: Masarykova universita v Brně, 1994. ISBN 80-210-0917-9

ČAPKA, FRANTIŠEK; SANTLEROVÁ, KVĚTOSLAVA: Vývoj písma v kostce. 1. vyd., Brno: Učebnice a knihy Mgr. Jitka Spiesová, 1994.

ČAPKA, FRANTIŠEK; SANTLEROVÁ, KVĚTOSLAVA: Z dějin vývoje písma. 1. vyd., Brno: Masarykova universita v Brně, 1998. ISBN 80-210-1792-9

KÉKI, BÉLA: 5000 let písma. 1. vyd., Praha: Mladá fronta, 1984

KRUPA, VIKTOR; GENZAR, JOZEF: Písma světa. 1. vyd., Bratislava: Obzor, 1989. ISBN 80-215-0011-5

LOUKOTKA, ČESTMÍR: Vývoj písma. 1. vyd., Praha: Orbis, 1946

ŠPETKO, JOZEF: Dějiny písma a knihy. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1963

11. Obrazové přílohy:

1. Ugaritská klínopisná abeceda

KÉKI, BÉLA: 5000 let písma. Praha: Mladá fronta, 1984, s. 82

2. 22 písmen fénické abecedy, semitský název a jeho význam, pokud je objasněn

KÉKI, BÉLA: 5000 let písma. Praha: Mladá fronta, 1984, s. 84

3. Klasická řecká abeceda

KÉKI, BÉLA: 5000 let písma. Praha: Mladá fronta, 1984, s. 84

4. Průřez vývojem římské latinky

ČAPKA, FRANTIŠEK; SANTLEROVÁ, KVĚTOSLAVA: Vývoj písma v kostce. Brno: Učebnice a knihy Mgr. Jitka Spiesová, 1994, s. 49

5. Šíření a diferenciací fénického písma

KRUPA, VIKTOR; GENZAR, JOZEF: Písma světa. Bratislava: Obzor, 1989, s. 126

6. Oblasti realizace základních druhů řeckého písma, nejdůležitějších maloasijských a italických písem

KRUPA, VIKTOR; GENZAR, JOZEF: Písma světa. Bratislava: Obzor, 1989, s. 213

7. Vývoj písem monogenetické hypotézy (podle I. J. Gelba)

KRUPA, VIKTOR; GENZAR, JOZEF: Písma světa. Bratislava: Obzor, 1989, s. 34

8. Genealogická tabulka písem vzniklých z fénické abecedy

LOUKOTKA, ČESTMÍR: Vývoj písma. Praha: Orbis, 1946, s. 53

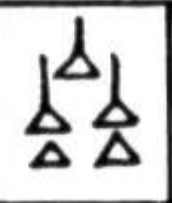

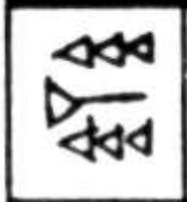

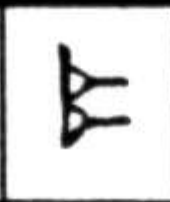

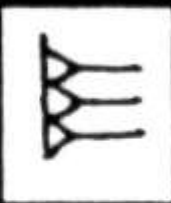
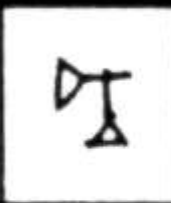
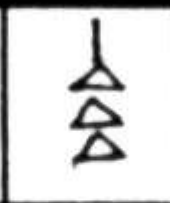
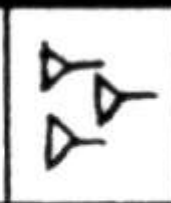
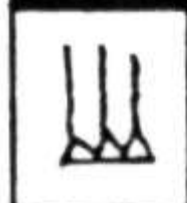

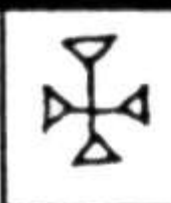
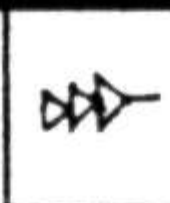
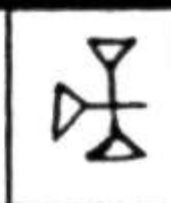
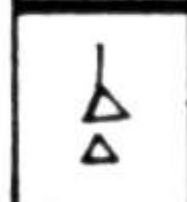
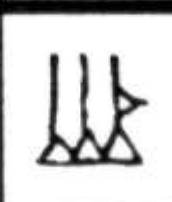
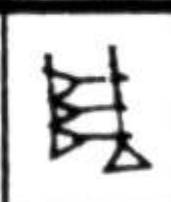

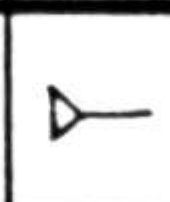

9. Vývoj písem řecké abecedy (podle V. A. Istrina)

LOUKOTKA, ČESTMÍR: Vývoj písma. Praha: Orbis, 1946, s. 113

10. Genealogická tabulka písem vzatých z řecké abecedy

KRUPA, VIKTOR; GENZAR, JOZEF: Písma světa. Bratislava: Obzor, 1989, s. 212

Obrazová příloha 1
Ugaritská klínopisná abeceda

					
q	r	š	ž	t	i
					
š	e	ġ	p	s	z
					
y	k	l	m	n	s
					
h	w	z	ħ	ħ	t
					
a	e(i)	u	b	g	d

Obrazová příloha 2

22 písmen fénické abecedy, semitský název a jeho význam, pokud je objasněn

כ א ׀ א מ י ז ח ט ז י

alef beth gimel daleth he waw zajin heth teth jod kaf
vůl dům velbloud dveře vrata hák zbraň ruka dlaň

ל ן ף ץ ם ן ן ף ף ן ן ן

lamed mem nun samech ajin pe sade gof reš sin tau
bodec voda had ryba ako ústa hlava zub kříž

Obrazová příloha 3
 Klasická řecká abeceda

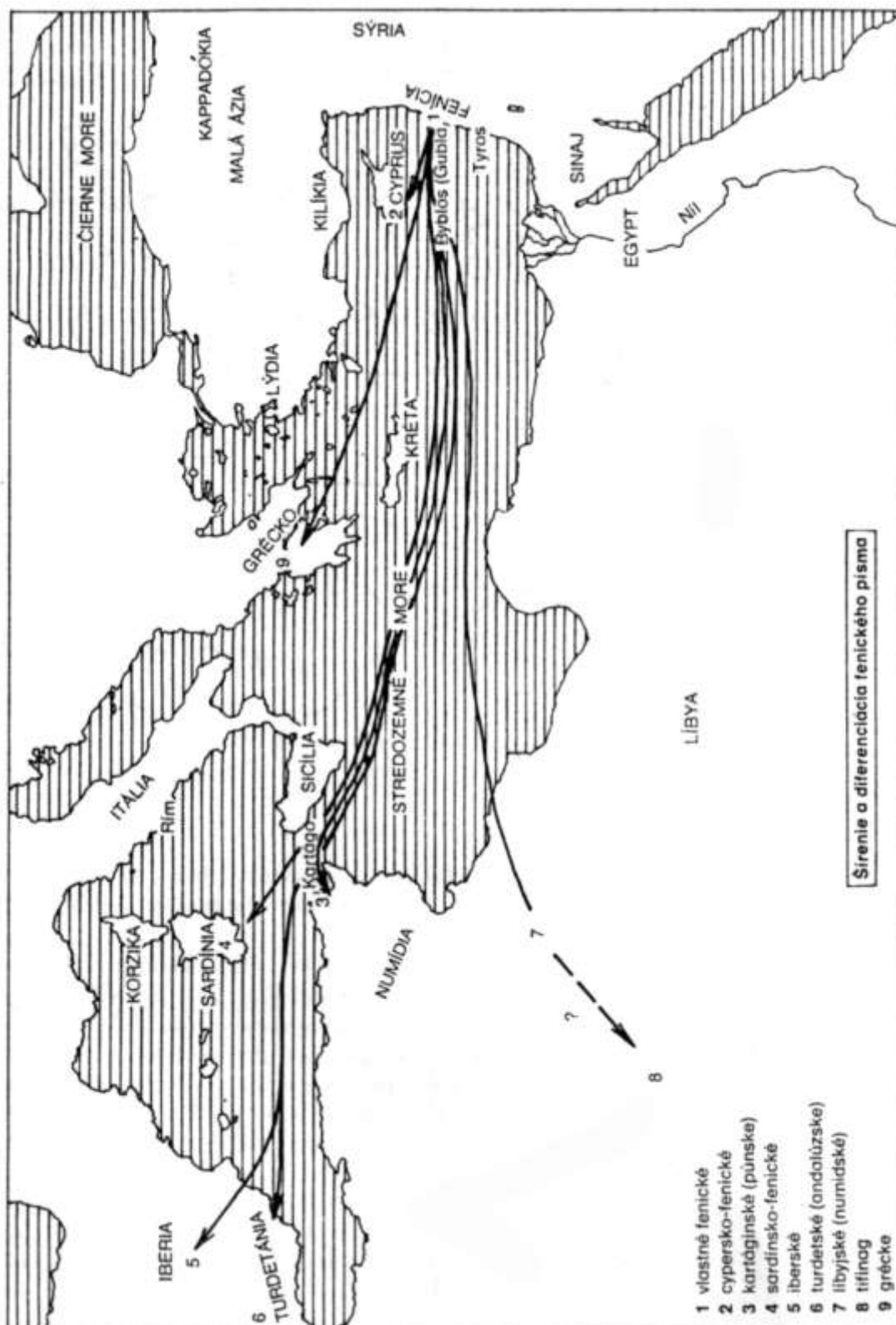
alfa	Α	éta	Η	ny	Ν	tau	Τ
beta	Β	théta	Θ	ksi	Ξ	ypsilon	Υ
gama	Γ	jota	Ι	omikron	Ο	fi	Φ
delta	Δ	kappa	Κ	pi	Π	chi	Χ
epsilon	Ε	lambda	Λ	rho	Ρ	psi	Ψ
zéta	Ζ	mi	Μ	sigma	Σ	omega	Ω

Obrazová příloha 4
Průřez vývojem římské latinky

Římská kapitálka 1. stol. př. n. l.	A B C D E F G H I K L
Římská uncíála 4. stol. n. l.	A B C D E F G H I J K L
Polounciála 6. stol. n. l.	a ó c ò d e f g h i j k l
Karolinská minuskula 9. stol. n. l.	a b c d e f g h i j k l

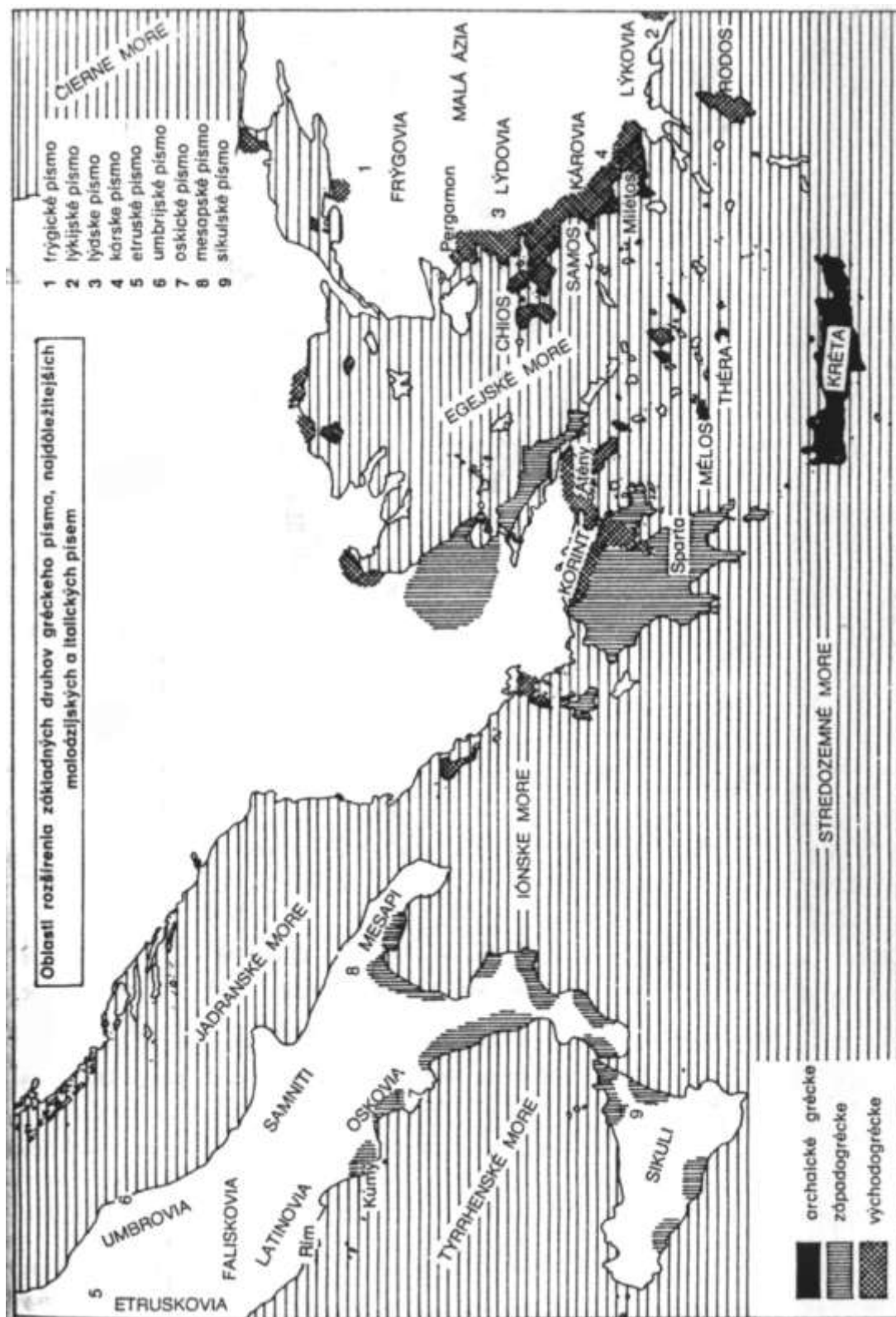
Obrazová príloha 5

Šírenie a diferenciácie fénického písma

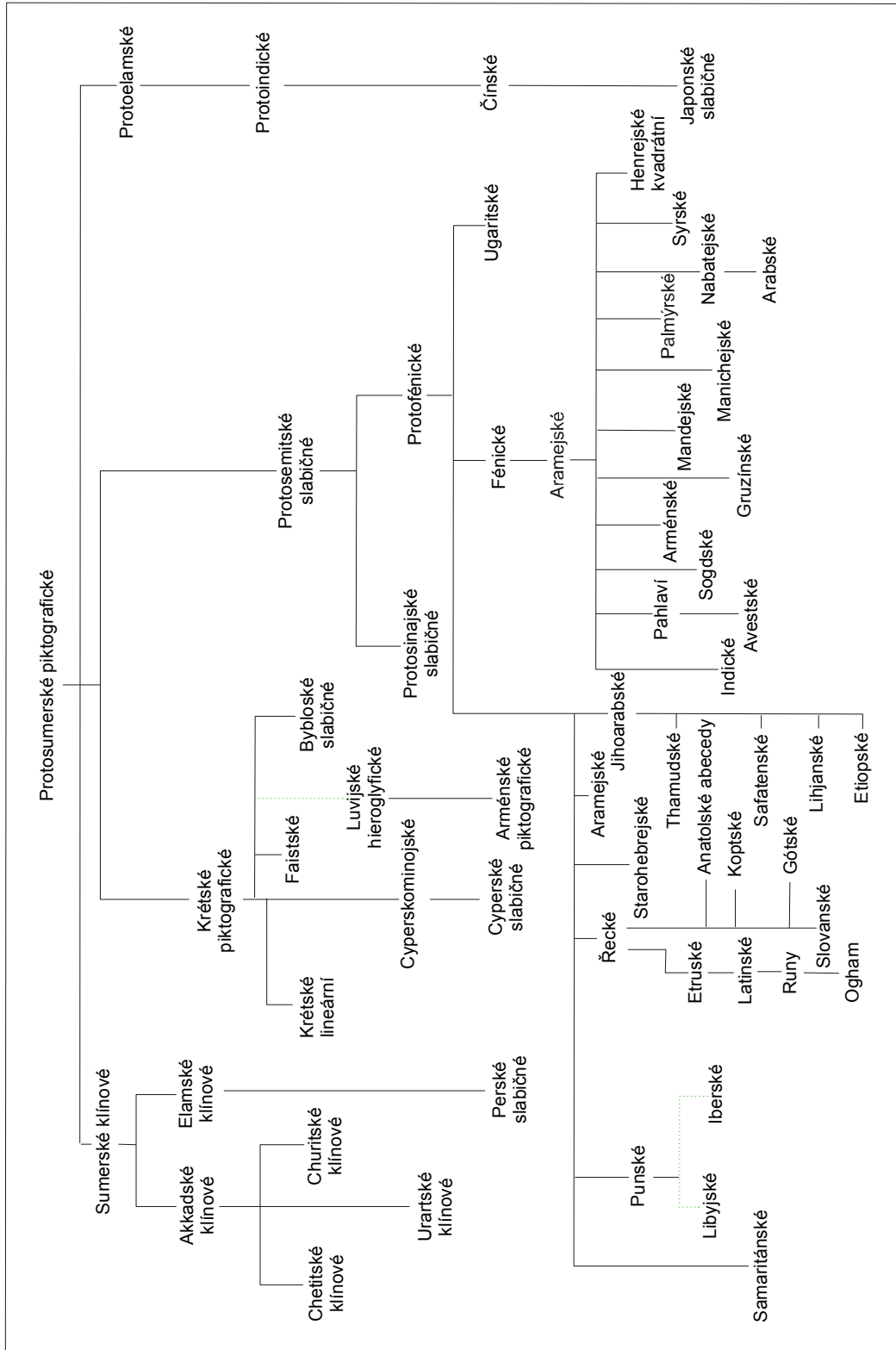
Obrazová příloha 6

Oblasti realizace základních druhů řeckého písma, nejdůležitějších maloasijských a italských písem

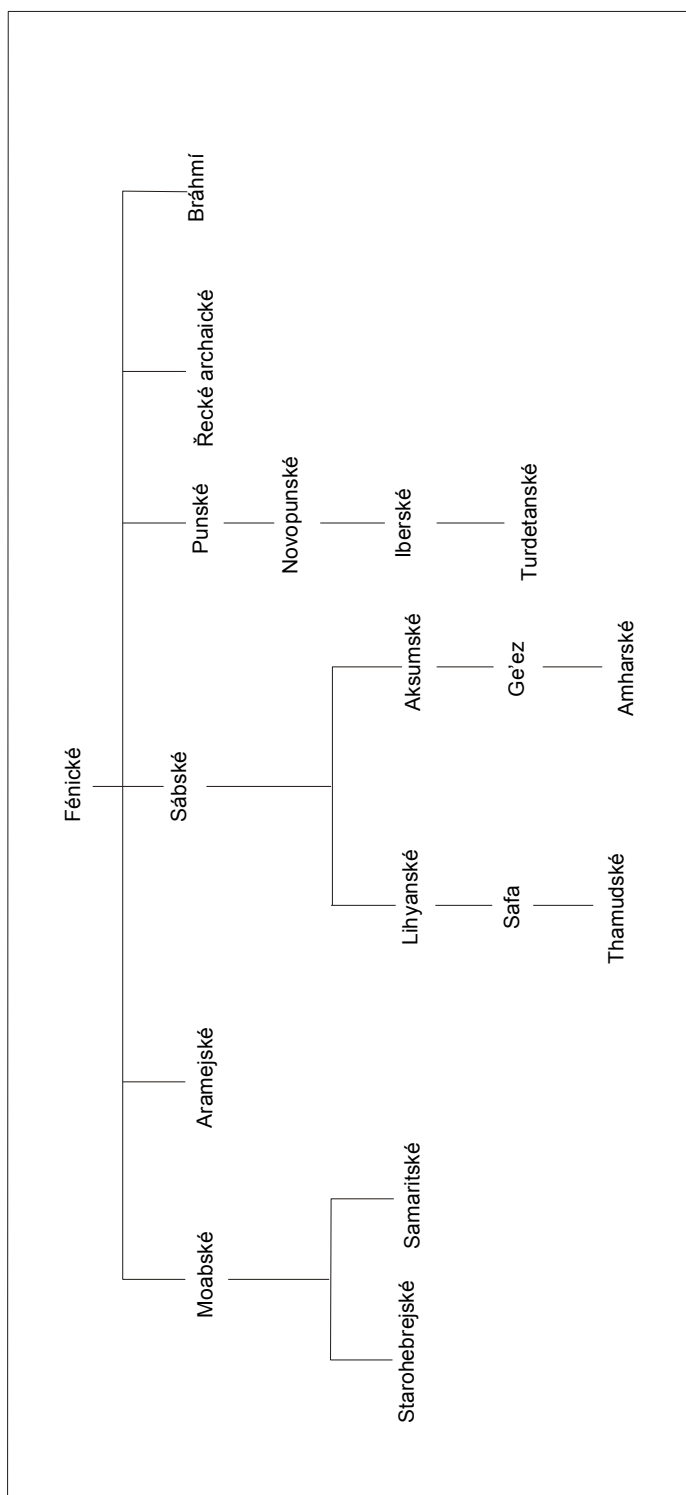
Obrazová příloha 7

Vývoj písem monogenetické hypotézy (podle I. J. Gelba)

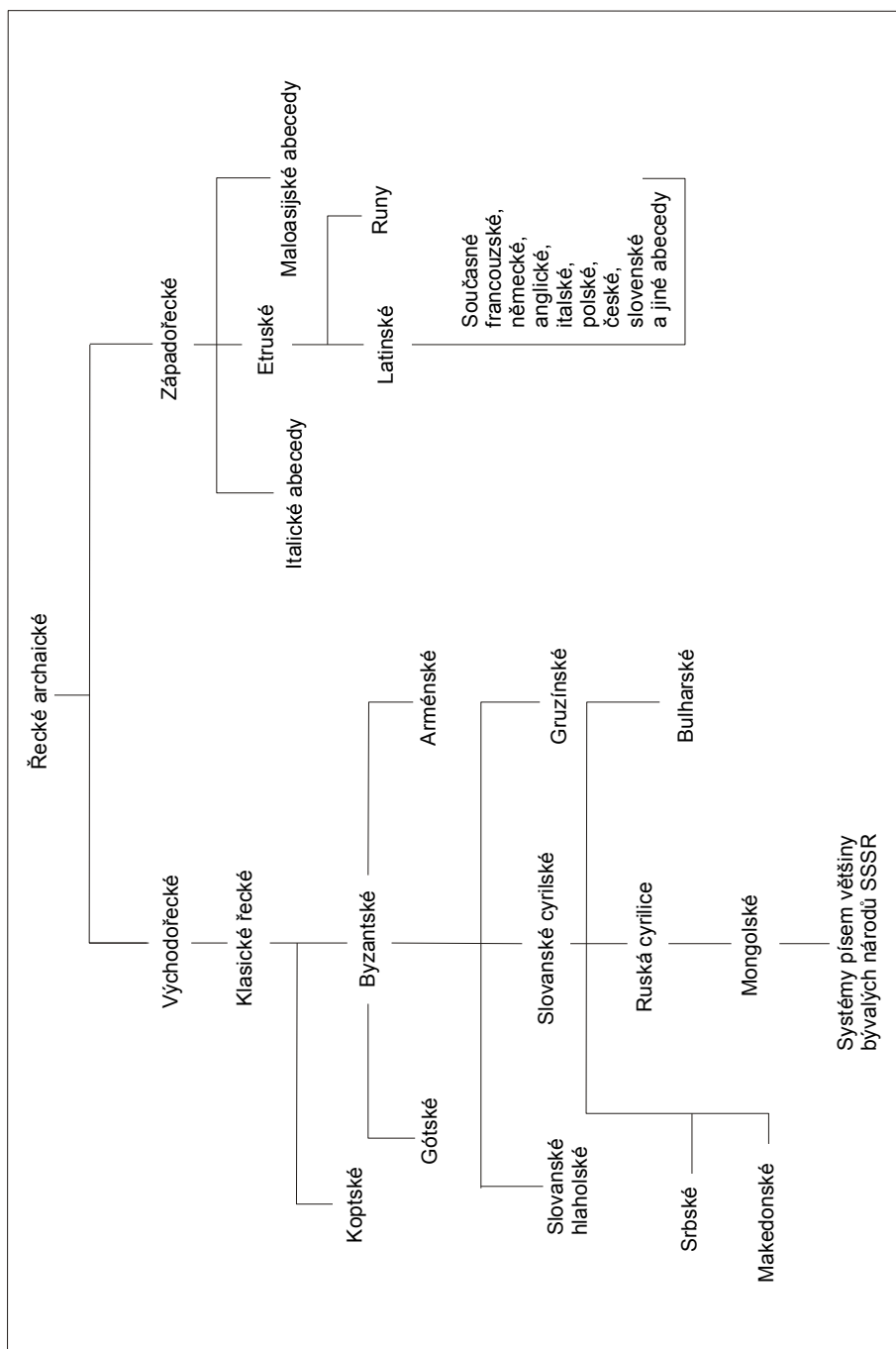
Obrazová příloha 8

Genealogická tabulka písem vzniklých z fénické abecedy

Obrazová příloha 9

Vývoj písem řecké abecedy (podle V. A. Istrina)

Obrazová příloha 10

Genealogická tabulka písem vzniklých z řecké abecedy

